

ks. prof. dr hab. Mariusz Szram

Katedra Patrologii Greckiej i Łacińskiej
Instytut Historii Kościoła i Patrologii
Wydział Teologii KUL

**Ocena dorobku naukowego i dydaktyczno-organizacyjnego
dra hab. Przemysława Nehringa, prof. UMK (Toruń)
w postępowaniu kwalifikacyjnym
o nadanie tytułu naukowego profesora**

Dr hab. Przemysław Nehring, prof. UMK w Toruniu, którego dorobek naukowy został przedstawiony mojej ocenie, jest specjalistą w zakresie łacińskiej literatury wczesnochrześcijańskiej, cenionym w polskim i międzynarodowym środowisku badaczy późnego antyku. Warsztat naukowy doskonalił podczas studiów magisterskich z filologii klasycznej oraz doktorskich z zakresu literaturoznawstwa na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz podczas staży zagranicznych w czołowych europejskich uczelniach humanistycznych: uniwersytetach w Oxfordzie, Cambridge i Leuven oraz w Institutum Patristicum Augustinianum w Rzymie. W okresie 11 lat, jaki upłynął od uzyskania stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk humanistycznych w październiku 2006 r., prowadził ożywioną działalność naukową, dydaktyczną, wydawniczą i organizacyjną w Polsce i poza jej granicami, której poziom należy ocenić wysoko.

I. Dorobek naukowy

Dorobek naukowy P. Nehringa po otrzymaniu stopnia doktora habilitowanego mierzony ilością publikacji drukowanych (20 pozycji) jest wystarczający, chociaż może wydawać się niezbyt imponujący. Mamy tu jednak do czynienia z typowym przykładem twórczości, w której należy przede wszystkim oceniać nie ilość, lecz jakość, a ta zasługuje na ocenę wyróżniającą. Opublikowane prace autorskie Kandydata z zakresu filologii klasycznej i literatury wczesnochrześcijańskiej można sklasyfikować w sposób następujący:

- 2 monograficzne przekłady na język polski źródłowych tekstów łacińskich ze wstępem i komentarzem;
- 3 przekłady łacińskich pism klasycznych i wczesnochrześcijańskich w czasopismach naukowych i pracach zbiorowych z własnym wstępem i komentarzem;
- współredakcja 1 pracy zbiorowej w języku angielskim;
- 11 artykułów naukowych w czasopismach krajowych (9) i międzynarodowych (2);
- 3 artykuły w pracach zbiorowych (w tym 2 w języku angielskim, z czego jeden jest tłumaczeniem artykułu wydanego wcześniej w języku polskim w czasopiśmie naukowym).

Należy także wspomnieć o pracach już przygotowanych i oddanych do druku w cenionych wydawnictwach, jak np. obszerny 50-stronicowy rozdział w języku angielskim do pracy poświęconej Janowi Kasjanowi, która ma ukazać się w 2019 r. w prestiżowym wydawnictwie „Brill”. Ponadto Kandydat opublikował po habilitacji 3 artykuły popularnonaukowe.

Trudno mi ocenić stosunek ilościowy dorobku po habilitacji do twórczości z okresu ją poprzedzającego, ponieważ Kandydat nie dostarczył takiego wykazu (zgodnie zresztą z wymaganiami ankiety), opisując najważniejsze osiągnięcia z tego okresu w autoreferacie. Może trochę dziwić nieobecność w dorobku pohabilitacyjnym autorskiej monografii książkowej, z powodzeniem jednak równoważą ten brak bardzo wartościowe artykuły w liczących się czasopismach krajowych i międzynarodowych, a także liczne przekłady dzieł z języka łacińskiego z własnym opracowaniem, które powinny przecież stanowić istotny element działalności naukowej filologa klasycznego. Należy także wziąć pod uwagę, że jedno z najważniejszych osiągnięć P. Nehringa wiąże się z nowoczesnymi metodami pracy naukowej w postaci tworzenia oryginalnie zaprojektowanych internetowych baz danych, mających zasięg ogólnoswiatowy i ogromnie ułatwiających prowadzenie dalszych badań naukowych.

O spektrum zainteresowań naukowych świadczą pola badawcze, które stanowiły przedmiot dotychczasowych zainteresowań naukowych Kandydata. Można je zamknąć w następujących grupach tematycznych: 1) powiązania literatury wczesnochrześcijańskiej z retoryką antyczną; 2) spory moralne wokół dziewictwa i małżeństwa w chrześcijaństwie zachodnim IV wieku; 3) wczesnochrześcijańska hagiografia łacińska; 4) pisma monastyczne św. Augustyna; 5) brewiaria dziejów rzymskich z IV wieku; 6) epistolografia św. Augustyna.

Klamrą spinającą całość dotychczasowej twórczości naukowej P. Nehringa jest zagadnienie pierwsze z powyżej wymienionych. W większości swoich prac Kandydat w sposób oryginalny i twórczy próbuje dostrzec i docenić wpływ antycznej retoryki na sposób prezentacji treści w pismach wczesnochrześcijańskich. Jest to jedno z najważniejszych Jego osiągnięć naukowych, szczególnie gdy weźmie się pod uwagę fakt, że obecność elementów retoryki w literaturze patrystycznej jest wciąż niewystarczająco uwzględniana w analizach dzieł z tego okresu, szczególnie w środowisku polskich badaczy antyku chrześcijańskiego.

Pierszym owocem powyższych zainteresowań była opublikowana rozprawa doktorska, w której P. Nehring przedstawił oryginalne omówienie formy literackiej wczesnych łacińskich żywotów świętych przy wykorzystaniu klasycznej teorii retorycznej. Za pomocą mistrzowsko przeprowadzonej analizy porównawczej struktury antycznej mowy retorycznej i stosowanych w niej środków z budową i stylistyką wczesnochrześcijańskich biografii świętych wykazał powiązania hagiografii z retoryką, a tym samym ciągłość kulturową między antykiem grecko-rzymskim i światem chrześcijańskim. Uważam tę monografię za wzorcowe opracowanie systematycznie ukazujące ścisłe zależności od zasad retoryki antycznej, obecne w literaturze patrystycznej nawet w gatunkach literackich, w których dotąd wpływów tych nie dostrzegano. Od wielu lat wykorzystuję tę pracę w dydaktyce akademickiej i polecam studentom i doktorantom jako obowiązkową lekturę. Idee zawarte w książce, rozpowszechnione także w artykułach opublikowanych w językach niemieckim i angielskim, odbiły się szerokim echem w europejskim środowisku naukowym, były wykorzystywane w zagranicznych opracowaniach i dysertacjach doktorskich.

W nurcie zagadnień omawianych w doktoracie mieści się napisany po habilitacji interesujący artykuł o źródłach literackich dotyczących wspólnot monastycznych w Afryce Północnej, opublikowany w dwóch wersjach językowych: polskiej (*Źródła literackie dotyczące najwcześniejszych wspólnot monastycznych w Afryce Północnej*, w: *U schyłku starożytności. Studia źródłoznawcze*, t. IX, Warszawa 2010, s. 99-113) i angielskiej (*Literary Sources for Everyday Life of the Early Monastic Communities in North Africa*, w: *La vie quotidienne des moines en Orient et en Occident (IVe-Xe siècle)*, vol. I, Caire-Athènes 2015, p. 325-336). Główne osiągnięcie tego opracowania dotyczy metodologii klasyfikacji i interpretacji źródeł wczesnochrześcijańskich. Autor dzieli omówione teksty źródłowe na normatywne, apologetyczne i hagiograficzne, i słusznie podkreśla ich perswazyjny charakter oraz wykorzystanie środków retorycznych zastosowanych do realizacji różnych celów w zależności od charakteru poszczególnych źródeł. Do zagadnień poruszanych w rozprawie doktorskiej nawiązuje także artykuł próbujący ustalić zakres pokrewieństw formalnych

między wczesnochrześcijańskimi żywotami świętych i późnoantycznymi biografiami Plutarcha, Swetoniusza czy Diogenesa Laertiosa.

Naturalną kontynuacją zainteresowań, związanych z doktoratem, była praca nad rozprawą habilitacyjną, dotyczącą roli argumentacji retorycznej we wczesnochrześcijańskich sporach moralnych, zwłaszcza związanych z porównaniem dziewictwa i małżeństwa w chrześcijaństwie zachodnim końca IV wieku. Podobnie jak w przypadku rozprawy doktorskiej należy docenić zarówno wagę podjętego tematu, nieopracowanego w podobny sposób w literaturze światowej, jak i sposób jego realizacji, budzący podziw znajomością literatury źródłowej, umiejętnością analizy wczesnochrześcijańskich tekstów łacińskich w kontekście epoki i na wielu płaszczyznach, z umiejętnym odróżnieniem warstwy ideowej od retorycznej. Autor wykazał, jak sam pisze w zakończeniu monografii, że „sposób przekonywania w sprawach należących do podobnej kategorii retorycznej stanowił swego rodzaju *bonum commune*, dostępne wykształconemu człowiekowi aż do schyłku starożytności i wykorzystywane powszechnie oraz niezależnie od specyficznej tematyki sporu” (s. 221).

Tematykę poruszaną w rozprawie habilitacyjnej Kandydat kontynuował także po habilitacji, np. w artykule ukazującym takie zastosowanie retoryki w poetyckim agonie między małżeństwem i dziewictwem w jednej z *Carmina* Grzegorza z Nazjanzu, które ułatwiło ukazanie większej wartości dziewictwa przy równoczesnym odrzuceniu podejrzeń o jakąkolwiek wrogość wobec małżeństwa. Artykuł ten jest rozwinięciem omówienia powyższego agonu w rozprawie habilitacyjnej. Analiza jest o wiele bardziej szczegółowa, ale część końcowych wniosków została przeniesiona z powyższej monografii (por. *Dlaczego dziewictwo jest lepsze niż małżeństwo?*, Toruń 2005, s. 34-35; *Poetycki agon między małżeństwem i dziewictwem – retoryczny popis Grzegorza z Nazjanzu*, w: *Chrześcijaństwo u schyłku starożytności. Studia źródłoznawcze*, t. VI, Warszawa 2007, s. 75-76).

Drugim ważnym polem badawczym, na którym Kandydat ma niekwestionowane osiągnięcia, jest wczesnochrześcijańska literatura monastyczna, szczególnie związana z osobą św. Augustyna. P. Nehring przełożył wraz z ks. M. Starowieyskim pisma monastyczne Hipponczyka i opatrzył je obszernym wstępem historyczno-literackim. W artykule porównującym koncepcje monastyczne Augustyna i Jana Kasjana przeanalizował krytycznie dostępne źródła i wydobyl umiejętnie podobieństwa i różnice dotyczące sposobu rozumienia życia monastycznego przez obu autorów.

Badania Kandydata nad zachodnim monastycyzmem łączą się także, jak większość Jego prac, z zagadnieniami retorycznymi. Dobrym przykładem twórczości o tej tematyce jest artykuł analizujący *Żywot św. Hilarego* Honorata z Marsylii, w którym zdolności retoryczne

bohatera żywota zostały wykorzystane do przekonania samego siebie do oddania się na służbę Bogu, co – jak słusznie stwierdza P. Nehring – stoi w sprzeczności z pojawiającymi się w wielu pismach wczesnochrześcijańskich deklaracjami rzekomego odżegnywania się od retoryki.

Interesujące wnioski zawierają dwa artykuły angielskojęzyczne związane z filozoficznymi i biblijnymi źródłami argumentacji stosowanej przez autorów wczesnochrześcijańskich. P. Nehring podkreśla w nich z jednej strony rolę autorytetu Seneki jako filozofa bliskiego w swym myśleniu chrześcijaństwu, znajdującą odzwierciedlenie w obronie chrześcijańskiej teologii przy użyciu jego idei; z drugiej – ukazuje różne sposoby interpretacji biblijnych tekstów i sam dobór wersji tych tekstów na użytek obrony stanowisk w toczonym sporze o ideał życia chrześcijańskiego.

Na wszystkich etapach swoich badań naukowych P. Nehring nie zaniedbywał – jak na rasowego filologa klasycznego przystało – pracy translacyjnej z języka łacińskiego. Jest autorem udanych i solidnie opracowanych (obszerne wstępy, dokładne komentarze, erudycyjne przypisy, rozbudowane indeksy) przekładów historycznych i retorycznych dzieł antycznych oraz hagiograficznych i monastycznych pism wczesnochrześcijańskich. Oprócz przekładu wspomnianych wyżej pism monastycznych św. Augustyna oraz żywotów dwóch następujących po sobie biskupów Arles z V w. – Honorata i Hilarego (z interesującą – jak zwykle u Nehringa – analizą gatunku literackiego, struktury dzieł i ich wzajemnej zależności) głównym osiągnięciem translacyjnym Kandydata jest dokonane przy współudziale Barbary Bibik (trudno jednak określić procent pracy wykonanej przez każdego z tłumaczy) tłumaczenie brewiariów dziejów rzymskich z 2. poł. IV w. Sekstusa Aureliusza Wiktora, Eutropiusza i Festusa. Są to jedne z nielicznych i bardzo ważnych źródeł do dziejów Rzymu w III wieku, co podnosi rangę edycji jako cennego materiału historycznego możliwego do wykorzystania przez badaczy różnych dziedzin humanistycznych, nie tylko historyków, lecz także kulturoznawców, literaturoznawców czy religioznawców. Przekład został opatrzony przez P. Nehringa erudycyjnymi przypisami i obszernym wstępem, w którym Autor m.in. słusznie akcentuje propagandowe cele stawiane sobie przez brewiarzystów i dostrzega w tych dziełach rodzaj politycznie zaangażowanej publicystyki historycznej, podkreślając, że dobrze ukazują one mentalność elit pogańskich IV wieku. P. Nehring jako znawca języka angielskiego jest również autorem bardzo potrzebnego na polskim gruncie naukowym przekładu książki G. Markusa o Grzegorzu Wielkim.

Na pochwałę zasługuje opracowanie własnych tekstów naukowych, jak i przekładów P. Nehringa od strony literackiej. Lektura tych tekstów jest przyjemnością ze względu na

precyzyjny, a przy tym piękny styl i język wypowiedzi, co – niestety – w ostatnim czasie nie jest oczywistością nawet w przypadku prac z zakresu szeroko pojętej humanistyki.

Spektakularnym, chociaż nietypowym i nieczęsto jeszcze spotykanym i docenianym w polskim środowisku naukowym, zwieńczeniem zainteresowań augustyńskich P. Nehringa jest osiągnięcie przedstawione jako najważniejsze w dotychczasowym jego dorobku, a związane ze stworzeniem powszechnie dostępnej anglojęzycznej naukowej bazy internetowej, poświęconej różnym zagadnieniom związanym z korespondencją św. Augustyna. Wybór haseł, umożliwiających szukanie w listach Augustyna wszystkich miejsc, w których występują zagadnienia interesujące badaczy, oraz ich klasyfikacja nie budzą wątpliwości. Jest to kompletne i przejrzyste zestawienie tematyki pojawiającej się w korespondencji Augustyna, zarówno teologicznej, filozoficznej i egzegetycznej, jak i społecznej, politycznej, historycznej i literackiej.

Baza została przygotowana według oryginalnego pomysłu Kandydata i prezentuje osiągnięcia zespołu naukowców pracujących pod Jego kierownictwem nad twórczością epistolograficzną biskupa Hippony. Wzbudziła ona zainteresowanie specjalistów z zakresu twórczości Augustyna na całym świecie i jest polecana jako niezbędne narzędzie pracy w badaniach nad listami Hippończyka przez najważniejsze ośrodki patrystyczne. Owocem posługiwania się tym wyjątkowym narzędziem było zorganizowane przez Kandydata międzynarodowe sympozjum, podczas którego wybitni augustyniści z Europy i Stanów Zjednoczonych zaprezentowali studia opracowane na podstawie wspomnianej bazy. Materiały sympozjum zostały wydane pod redakcją Kandydata, ze wstępem i jednym rozdziałem Jego autorstwa, w prestiżowym wydawnictwie Brepols.

Ciekawą ideą opracowania – zaproponowaną, jak należy domniemywać, przez P. Nehringa jako jego głównego redaktora – jest ukazanie w pierwszej części zagadnień ogólnych w świetle całej korespondencji Augustyna (problemy filozoficzne, moralne, dyscyplinarne, retoryczne), a w drugiej – kwestii szczegółowych omawianych w poszczególnych listach skierowanych do konkretnych adresatów (kontrowersja pelagiańska, pośmiertne losy duszy, wykorzystanie literatury antycznej). Wysoki poziom naukowy powyższych opracowań gwarantują nazwiska znakomitych specjalistów z zakresu literatury późnego antyku i wczesnego chrześcijaństwa z całego świata, m.in. Danuty Schanzer z Uniwersytetu Wiedeńskiego, Siegrid Mratschek z Uniwersytetu w Rostocku, Mathijisa Lamberigtsa z Uniwersytetu Katolickiego w Leuven czy Davida Huntera z Uniwersytetu Katolickiego w Kentucky. Zasługą P. Nehringa jest pozyskanie tych osób do realizacji swojego projektu badawczego, co świadczy o Jego pozycji naukowej w świecie oraz

zdolnościach organizowania międzynarodowej pracy zespołowej w ramach grantów badawczych.

Artykuły P. Nehringa opracowane na podstawie opracowanej bazy informacji dotyczącej korespondencji św. Augustyna zawierają interesujące wnioski i pokazują ogromną przydatność naukową stworzonego przez Niego narzędzia badawczego, które pozwala wydobyć z łatwością wszelkie dane dotyczące konkretnych, często nieznanych skądinąd osób, związanych z różnymi problemami epoki (przykład takiego pouczającego zestawienia, pozwalającego wyciągnąć poparte realiami wnioski, pojawia się w artykule Kandydata o wyzbyciu się przez mnichów prywatnej własności). Z listów wyłania się obraz życia codziennego epoki, a wiele kwestii religijnych, społecznych i ogólnokulturowych znajduje egzemplifikację w sytuacjach związanych z adresatami listów biskupa Hippony, co do których próbuje się on ustosunkować, takich jak: stosunek do własności prywatnej we wspólnotach monastycznych czy związana ze swoistą „solidarnością korporacyjną” obrona autorytetu biskupów, którzy dopuścili się różnych wykroczeń.

Osiągnięcie w postaci bazy internetowej *Scrinium Augustini*, przedstawione przez P. Nehringa jako główne dokonanie w okresie po habilitacji, jest z pewnością świetnym narzędziem pomocniczym do dalszych badań, ma jednak charakter indeksu tematycznego do epistolografii św. Augustyna i jako takie jest efektem pracy bardziej porządkującej niż twórczej. Na podstawie tak zorganizowanej bazy dopiero na kolejnym etapie można przeprowadzać szczegółowe analizy i dochodzić do odkrywczych wniosków, czego przykładem jest przygotowany pod redakcją Kandydata wyżej wspomniany tom studiów augustyńskich. Doceniam oryginalność projektu *Scrinium Augustini*, jego znaczenie dla rozwoju nauki, a przede wszystkim ogrom pracy włożony w jego opracowanie, jednak za szczególnie reprezentatywne dla dorobku Kandydata i dające pojęcie o jego warsztacie i sposobie naukowego myślenia uważam autorskie prace twórcze: monografię doktorską i habilitacyjną, artykuły opublikowane po habilitacji oraz przekłady ważnych dzieł łacińskich opatrzone własnym wstępem i komentarzem.

II. Dorobek dydaktyczny i organizacyjny

Dr hab. Przemysław Nehring od wielu lat zajmuje się dydaktyką akademicką z zakresu historii literatury łacińskiej późnego antyku i wczesnego chrześcijaństwa na UMK w Toruniu. Posiada także bardzo duże zagraniczne doświadczenie wykładowcze. Jako uznany specjalista w dziedzinie monastycyzmu Augustyńskiego i epistolografii biskupa Hippony był

wielokrotnie zapraszany na gościnne wykłady na wielu uniwersytetach (Sofia, Pampeluna, Leuven, Kentucky, Villanova, Chengdu). Uczestniczył także w zagranicznych sympozjach naukowych. Po habilitacji wygłosił 6 referatów w języku angielskim na międzynarodowych konferencjach w Atenach, Paryżu, Oxfordzie, Leeds i Toruniu.

Efektom pracy dydaktycznej było wypromowanie 14 magistrów oraz 1 doktora (oprócz tego pod jego kierunkiem powstaje kolejny doktorat). Brak większej ilości wypromowanych doktorów wiąże się zapewne ze zjawiskiem coraz mniejszej ilości osób podejmujących studia doktoranckie z filologii klasycznej. Kandydat był także recenzentem w 3 przewodach doktorskich oraz sekretarzem i członkiem komisji w dwóch przewodach habilitacyjnych. Spełnia więc w wystarczającym stopniu wymogi dotyczące promotorstwa rozpraw doktorskich i recenzowania dorobku naukowego.

Należy także docenić intensywne zaangażowanie Kandydata w popularyzację nauki, co nie zawsze jest oczywiste w przypadku pracowników naukowych. P. Nehring brał udział w różnych przedsięwzięciach promujących kulturę antyczną, takich jak: wykłady o kulturze antycznej dla młodzieży szkolnej, prowadzenie audycji radiowych czy praca sekretarza w Komitecie Okręgowym Olimpiady Języka Łacińskiego w Toruniu.

Na uznanie zasługuje działalność P. Nehringa na polu organizacyjnym. Jest on członkiem redakcji dwóch renomowanych serii wydawniczych: *U schyłku starożytności*, *Studia Źródłoznawcze* i *Źródła monastyczne*. Pełnił ważne funkcje w stowarzyszeniach naukowych (ekspert Uniwersyteckiej Komisji Akredytacyjnej dla kierunku filologia klasyczna, wiceprezes Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Filologicznego, członek z wyboru Komitetu Nauk o Kulturze Antycznej PAN) i komisjach ministerialnych (członek zespołu ekspertów i recenzent w konkursie Uniwersalia, finansowanym w ramach NPRH). P. Nehring angażuje się także w prace administracyjne na macierzystej uczelni. Był członkiem wielu wydziałowych i senackich komisji, jest członkiem Senatu UMK, po okresie sprawowania przez dwie kadencje funkcji prodziekana piastuje obecnie stanowisko dziekana Wydziału Filologicznego UMK.

O umiejętności pracy zespołowej w ramach projektów badawczych świadczy kierowanie projektami grantowymi. Wszystkie najważniejsze projekty badawcze zakończone publikacjami P. Nehring realizował w ramach grantów badawczych, co potwierdza umiejętność organizowania współpracy naukowej i zabiegania o finansowanie nauki.

Aktywności dydaktyczne i organizacyjne, przedstawione szczegółowo w autoreferacie, pozwalają bardzo pozytywnie ocenić zaangażowanie Kandydata w proces dydaktyczny i wszelkie działania mające na celu nie tylko organizację procedur naukowych,

ale także szeroko rozumianą popularyzację nauki. O poziomie tej działalności świadczy fakt zapraszania P. Nehringa z wystąpieniami przez różne zagraniczne ośrodki, a następnie ich publikowania w czasopiśmie lub pracach zbiorowych.

Wniosek końcowy

Podsumowując ocenę całości dorobku naukowo-dydaktycznego dr. hab. Przemysława Nehringa, prof. UMK w Toruniu, wyrażam przekonanie, że należy on do wyróżniających się polskich filologów klasycznych i specjalistów w zakresie literatury łacińskiej późnego antyku i wczesnego chrześcijaństwa. O poziomie naukowym twórczości P. Nehringa świadczy wejście jego głównych prac do światowego obiegu naukowego oraz kontynuacja w pracach innych badaczy jego rozwiązań metodologicznych i osiągnięć badawczych. Kandydat cieszy się dużym uznaniem międzynarodowego środowiska naukowego. Był proszony o napisanie rozdziałów w pracach zbiorowych, przygotowanych przez wybitnych specjalistów i zaplanowanych do druku w renomowanych wydawnictwach zagranicznych.

Dorobek Kandydata posiada niekwestionowaną wartość merytoryczną, szczególnie przekłady, monografie i artykuły związane z wpływem retoryki na literaturę wczesnochrześcijańską i dziejami zachodniego monastycyzmu. Osiągnięcie przedstawione jako główne dokonanie w okresie po habilitacji, czyli opracowanie oryginalnej bazy internetowej *Scrinium Augustini*, jest nietypowe w porównaniu z pojawiającymi się w tym miejscu zazwyczaj obszernymi monografiami autorskimi, przyczynia się jednak do rozwoju nauki i będzie przez długi czas znakomitą pomocą do dalszych poszukiwań, już teraz docenioną i stosowaną przez badaczy z całego świata.

W mojej opinii dr. hab. Przemysław Nehring, prof. UMK, wniósł swoją twórczością naukową i działalnością dydaktyczno-organizacyjną znaczny wkład w rozwój światowej wiedzy o literaturze łacińskiej późnego antyku i przyczynił się do stworzenia narzędzi badawczych wykorzystywanych powszechnie w badaniach nad łacińską literaturą wczesnochrześcijańską. Jego działalność naukowa ma zasięg ogólnoswiatowy i jest dobrą wizytówką osiągnięć polskiej humanistyki poza granicami kraju. W związku z powyższym, biorąc pod uwagę całokształt dokonań naukowych i organizacyjnych Kandydata uważam, że spełnia on kryteria wymagane do nadania tytułu naukowego profesora nauk humanistycznych.

Lublin, 18.04.2018 r.

ks. prof. dr hab. Mariusz Szram

 Katedra
 Patrologii Greckiej i Łacińskiej
 Instytut Historii Kościoła i Patrologii
 Wydział Teologii KUL